

„ТЕРЕН У НОЗІ“ НЕДРУКОВАНА ПОЕМА ІВ. ФРАНКА

Український текст Франкового оповідання „Терен у нозі“ появився в 1906 р. в XXXV й XXXVI тт. „Літературно-Наукового Вістника“. Перед тим друкувалось це оповідання по-німецьки ще в 1904 р. у вечірньому виданні віденського денника „Zeit“, у чч. 527—532 п. н. „Der Dorn im Fusse. Eine Erzählung aus dem Huzulenleben“. У віденській редакції перележало оповідання від початку 1902 р. Було готове вже бодай у січні 1902 р., коли листом із 4 лютого 1902 р. могла редакція денника звертатися до Франка з таким проханням: „Вашу новелу „Терен у нозі“ ми перечитали з великою цікавістю. Вона дуже нам сподобалась і ми бачимо в ній гарний приклад українського рідного мистецтва. Одначе ми осміляємось запитати Вас, чи не були-б Ви готові скоротити новелу в кількох місцях, виключно самі описи. На нашу думку, гостріше зазначення акції не тільки піднесло-б мистецьке вражіння оповідання, але й зробило-б його для друкування у нас далеко догіднішим; бо в його теперішньому об'ємі ми мусіли-б розділити його на 3—4 фейлетони, що певне мусіло-б статися коштом мистецького вражіння“. Що відписав і зробив Франко на пропозицію віденської редакції, розвязка цього, сьогодні заслонена перекладом українського тексту з німецького, криється в листах Франка до редакції денника „Zeit“.

Як тема оповідання „Терен у нозі“ захопила Франка, бачимо це з того, що в 1907 р. він узявся обробити тему оповідання в поемі, але на жаль докінчив її не перед своєю хворобою, а тільки вже в часі хвороби. В архіві Франка зберігся і старий недокінчений текст поеми в течці ч. 403 й новий, писаний під диктант Франка двома чужими почерками в ч. 508. Друкуючи перший текст, подаю відміни старшого в примітках.

ТЕРЕН У НОЗІ.

Присвячую пам'яті Зиновії Бурачинської.

По обіді. Літо. День чудовий.
Усміхається пречисте небо.
Все повітрі пахощами дише
З полонин від свіжих перекосів,
Із зрубів від спілої малини,
Із ґрунів з живичної смереки.
З панотцем ми вийшли у садочок,
На шпилі під яблонею ¹ сіли.
Ось під нами Черемош ізвився ²,
Як гадюка та срібно-зелена;
Він шумить, клекоче, мов сказаний,
Під горбком гризе скалистий беріг.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні купками,
То ³ гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край ⁴ моста,

На шкапетях їдуть господарі ⁵,
Пишно їде дівчина-Гуцулка,
Пишно їде і цигаро курить.

Довго-довго мовчки ми сиділи,
Напували легкі тим повітрям
Запахущим, напували душу
Супокою, тихою красою.
І промовив панотець старенький:
„Що, любуетесь? Й ⁶ справді варто
Інше тут жити, як там у Львові,
Менше шуму, грому біганини,
Та про те“—

„Про те не менше горя“—
Я домовив, як ⁷ він зупинився.

„Горя! Ну, се зіле всюди пнється ⁸,
Та не теє я хотів сказати.
Простота тут, первісні ще люди.

¹ яблунею. ² звивається. ³ В оригіналі помилка: „Ту“. ⁴ купається коло. ⁵ господарі. любуетесь? І. ⁷ дорік коли. ⁸ пнесья.

Гляньте, ген по горах, по узбічах,
На верхах, сегельбах недоступних,
Всюди Гуцул гніздиться, газдує.
Любить він, як ¹ той орел, самотність,
Любить жити сам серед природи,
Так, що ² инколи пів днини ходу
До найближшого бува ³ сусіди.
Можете собі подумать, пане,
Що за люди, погляди та вдачі
Виростають у такому околі,
На гірських вітрах, під шум потоків
В ненастанному стогнанню ліса,
При маржині вічно та ⁴ в безлюдді
Як тут дико пристрасти бувають,
Як тут близько від думок до діла,
І які тут скорі ⁵ переходи
Від високих поривів героїства
Аж до звірства найдикшого шалу ⁶!“

Він замовк і голіву повівив
Мов думками десь блукав ⁷ далеко.
Потім знов заговорив помалу:
„От хоч би про себе вам сказати!
Трицять літ живу вже тут між ⁸ ними,
Час було привикнути до всього.
А про те нераз таке побачу
І в такі безодні серця мушу
Заглядать, що жак мене проймає ⁹.
Іншим разом знов із уст тих простих
Щось такеє блисне, що мов свігич
Враз освітить ¹⁰ ясно все довкола,
Шлях покаже там, де весь мій досвід
І наука стежки не знаходить.
Ось послухайте одну пригоду.
Що мені притрафилась недавно!
„Тому рік—було так само гарно...
Косовиця. Я лиш пообідав
І ¹¹ збирався йти на оней ґруник,
Де якраз докошували сіно.
Аж тут входить Гуцул. „Слава“ — „Слава!“
„Відки, сину?“ — „Я тутешній, отче,
Кочеранюків Олекска“. Тут лиш
Я пізнав. Його отець далеко
Жив, аж під верхом Катрафійовим,
Що найменше шість годин дороги
На кони страшеними плаями.
„Що-ж чувати?“ — „Га гаразд, панотче ¹²,
Лиш нам неньо, бачу, вмерти хоче“.
„Що, твій неньо? Адже тиждень тому
Він ходив ще в Кути на дарабі“.
„Та ходив, а як вернув, панотче,
То почув себе якос не добре,
І як ляг, то не встає й до нині.
Та я зі ¹³ шкапом прийшов, панотче,
Та просив-бих ¹⁴—неньо так просили,—
Сповідаться ¹⁵ хочуть. „Руш, Олекска!—
Так казали—та проси доконче ¹⁶...
Та не гайтеся ¹⁷... „То вже, панотче,
Як би ласка“...—І вклонився в ноги.
„Що-ж—говорю,—сину, тут не ласка,
Тут повинність. Збігай лиш, небоже,
По дяка!“ — „Та я вже був, панотче,
Зараз він прийде... Ось вже й ¹⁸ надходить“.

„Швидко ми зібралися в дорогу,
Посідали усі три на коні
Тай побралися плаями в гори.
В нас дорога не для скороходів:
Наче нитка ветсья понад кручі,
Через здоми, попід облазами,
Крок за кроком, кінь один за другим.
Поганяти їх ані не думай!
Кінь гуцульський тут господар ¹⁹ повний,
Тут показує увесь свій розум.
Ти сиди на нім, та лиш любуйся,
Як спокійно темносинім оком
Він безодню мірить обік себе,
Як безпечно, легко, делікатно
Він по стежці йде на пядь широкий
Над такими дебрами, що в тебе
Дух захопає. Тобі здається,
Що лиш крики тут, то вже сам голос
І тебе й шкапя здмухне у провал ²⁰.
„Ось ми мовчки ідем, і міркую
Я про Кочеранюка старого.
Гуцул—богатири, на все около
Найславніший з давніх літ керманич,
Чоловік порядний і статочний,
Всі його за чесність поважають,
Рад його всі слухають охотно ²¹.
Не старий ще, сімдесять ²², здається,
Не дійшло ще. Два сини жонаті
І отсей ще парубок. І що-ж то ²³
Сталося йому, що занедужав?
Адже ²⁴ перед тижнем ще здоров був
Що-ж—гадаю,—на все божа воля!
В Гуцулів—керманичів здоровле
Наче та осіння ²⁵ погода:
Тут сміється, а за хвилию—фуга!
Черешом зрадливи. Певно мусів
Десь перестудитися порядно.
Сто разів не шкодило нічого,
А вкінці таки своє зробило.

Сонце вже за кичеру сідало ²⁶,
Як ми стали на Катрафійовім.
Під самим верхом у видолинку
Мов у пригорщі якій великій,
Серед запахущої левади
Кочеранюків лежав осідок.
На нових смерекових побоях
Пурпуром горіло ще проміне,
І тиша стояла скрізь велика
І спокій і пахощі літні.

Ми пустили коні на леваду,
А самі війшли в тісне подвіре.
Тут сиділи вже два-три сусіди
Пикаючи люльочки спокійно,
А під голим небом, на мураві,
Лиш веренею одною вкритий
Хорий наш лежав. Лице запало,
Очи дивним полум'ям горіли
І вдвлялися недвижно в небо.

Поздоровив я усіх присутних,
Підійшов до хорого. „Миколо,
Що ти робиш? Чую, щось жартуєш?“

¹ мов. ² щоб. ³ було. ⁴ і. ⁵ І які близенькі. ⁶ найдикіших оргій. ⁷ блудив. ⁸ живу тут межі. ⁹ здійсмає. ¹⁰ освітит. ¹¹ Тай. ¹² панотче. ¹³ зо. ¹⁴ би. ¹⁵ Сповідатись. ¹⁶ проси, щоб конче. ¹⁷ гаючись... ¹⁸ вже. ¹⁹ господарь. ²⁰ прірву. ²¹ Всі його поради слухать раді. ²² шістдесят. ²³ І що се. ²⁴ Аджеж. ²⁵ Се мов та осіння. ²⁶ хилилось.

„Ні, панотче годний, не жартую!
Смерть моя надходить, добре чую“.
„Що-ж таке болить тебе, Миколо?“
„Все болить, панотче! В грудях коле...
Ну, та що вже, час мабуть до дому“.

Попросив я всіх присутніх вийти,
Сам засів Миколу сповідати,
Причастив його, святим олієм
Помазав, а там засів з газдами,
Розмовляю та синів питаю,
Чи давно захорював їх дедьо,
Що йому робили, чим лічили?
„Та як з Кут прийшли, тай зараз кажуть:
„Це, синки, останній раз ходив я.
Вже мені Черемоша¹ не бачить,
Прийдеться відай мені вмирати“.
Так говорять, а самі нічого,
І не видно так по них, щоб хорі,
Лиш в очах горить щось незвичайне.
Ми собі не² в гадці. От гадаєм,
Може дедьо випали де троха.
Аж в ночі взяли стогнати дуже,
Вхопили кольки їх попід груди.
Вже ми всяко їм давали раду,
Привозили й дохтора³ із Жабя,
Та, як бачите, не помагає“.

„Що-ж казав вам доктор?—Та нічого!
Подивився, вусами порушав,
Записав лікарство тай поїхав.
А десятку треба було дати.
А як я до Жабя з ним вертався,
То сказав: „У твого дедя⁴ каже,
Слабість не страшна, а хлоп він сильний
Вітримав би ще й утрьох гірше.
Тільки щось таке в душі у нього,
Щось його гризе і мулить,—каже,—
Отсе може в гріб його загнати“.

Здивувало се мене не мало,
Бо на сповіди ніщо такого
Я не чув від хорого Миколи.
„Ну, а що-ж,—питаю знов у сина—
Говорив вам дедьо⁵ щось такого?
Скаржився на що чи гризся чимось?⁶“
„Ні, лиш те одно ураз говорить:
„Діточки, ви мною не журіться⁷
І не⁸ тратьтесь ні на які ліки,
Бо мені ніщо вже не pomoже,
Бо я знаю, смерть моя приходить⁹“.

Отсе все ми зтиха¹⁰ говорили,
Сидячи на тесаній колоді
Коло хати осторінь старого.
Він лежав недвижно все на місці
Із лицем оберненим до неба,
Не стогнав, лиш звільна важко¹¹ дихав,
Бачилось, що спав по маслосвято.
Втім рухнувся, пробував устати¹²,
Застогнав і важко головою
Впав на подушку. „Олексю, де ти?“
Син до нього¹³. „Панотчець ще гезде¹⁴“

„Гезде¹⁴, дедьо, будуть ночувати,
Бо в низу вже півня западає.
Може вас занести у хороми?“
„Ні, небоже, полежу ще гезде¹⁴.
Панотця поклич!“

Я наблизився.
„Мучуся, панотче,—рік Микола,—
Мучуся, та ні, не могу вмерти“.
„Ну, не говоріть таке, Миколо!
Відки вам се в голову засіло¹⁵,
Що вам конче нині смерті треба?“
„Ой, панотче, це¹⁶ я добре знаю,
Та не те гризе мене і мучить!
Але гріх у мене, гріх на серці
Непрощений, тим то вмерти годі“.
„Що за гріх такий? Скажи,¹⁷ Миколо
Аджеж тільки що ти сповідався!¹⁸
То хіба ще тайний гріх у тебе?¹⁹
Що-ж, я могу сповідь доповнити.
Вийдіть, люди!“

„Ні, най не виходять!
Най до мене ближше всі приступлять!
Дивний се у мене гріх, панотче!
Я вже й сам не знаю, що з ним діять,
Як його з душі своєї збути²⁰?
Я його вже тричі сповідався,
Задяй нього тричі йшов я пішки²¹
До святого Івана до Сучави,
Мене тричі з нього розрішали,
А про те він на душі й до нині,
Ніби камінь вчеплений до шиї,—
Через нього й вмерти я не могу.
Ось лежу й гляджу²² в святенське небо,
І мені здається, що хтось гнівно
Замика його передо мною,
Що там щось мов темна-темна хмара
Мені в гору стежку заступає;
Що на мні тут щось тяжке висить,
Мов торби каміня й глою повні,
І не могу я ступити з місця.
Радьте що, панотчику поважний,
Поможіте душу облекшити²³!“

„Ну, скажіть, що мав йому я радить²⁴?
Гріх якийсь його турбує душу,
Хоч його він тричі сповідався.
Може сповідався він²⁵ неширо,
Затаїв подробиці найтяжші,
І гризе той²⁶ гріх його сумліне?
„Вияви—кажу йому—Миколо,
Вияви свій гріх зовсім по правді!“
„Так, панотче, добре ви сказали.
Та не тільки вам, і всім присутнім
Виявлю, чей серцю лекше буде.
Сядьте, газди, гезде коло мене,
Слухайте, що буду повідати“.
Сіли всі ми коло нього близько,
І при ньому також поставали²⁷
Три сини—три явори гірськії,
Дві невістки—дві гуцульські кралі.
А на небі власне перші зорі

1) Черемошу. 2) собі й не. 3) дохтора. 4) дядя. 5) Дедьо говорив вам. 6) на що? Чи турбувався? 7) не турбується 8) в тексті чужою рукою пропущено „не“. 9) Вже я знаю, що вмирати мушу. 10) стиха. 11) лиш важко-важко. 12) піднятися. 13) него. 14) тут. 15) Цього рядка бракує в тексті, писаному чужою рукою. 16) се. 17) Скажіть. 18) Ви сповідалися. 19) То хіба сей гріх і затаїли. 20) Моєї збути. 21) Пішки йшов я. 22) Гляжу. 23) Полекшити. 24) Що я мав йому порадить, сину. 25) Ну, що, може сповідався. 26) Сей. 27) І сини при ньому поставали.

Виринали, тихо миготіли.

„Слухайте¹, панотчику величній²,
Слухайте, мої сусіди любі!—
Так говорить стогнучи Микола.—
Сорок ³ літ, а може й більше тому,—
Я ще парубком гуляв. Як нині
Тямлю: день був літній, як сьогодні⁴,
По левадах бренькотіли коси,
А я гнав із рабенця дарабу.
Як тепер її ще бачу: чвірка,
На переді Лесь Гутюк при кермі,
Я при задній. Десь коло полудня
Ймились ми спочити в Ясенові.
На зарінку дівтори багато.
Ми собі дарабу причепили,
До шинку побігли поспідаючи.
Закусили, тютюну купили,
Тай гайда дарабу кочувати.
На дарабі, як звичайно, діти
Бігають, з дараби в воду скачуть,
Плешуться—нам се не в дивовижу.
Най собі! Відбили ми дарабу,—
Діти всі на беріг. Ба, дивлюся,
На заді коло моєї керми
Хлопчик скулився... вже не маленький,
Може так дванацять літ, тринадцять.
Скулився, сидить і не вважає,
Що дараба вже на бистру воду
Випливає: „Хло,—кажу до нього,—
Ти куди?“—„Я там!“—сказав недбало
Тай кивнув⁵ недбало головою
В низ на Черемош, на мене навіть
Не поглянув, тай сидить спокійно,
Мов чогось у воду задивився.

„Се мені також не в дивовижу.
Думаю—хлопчіще провезеться,
Певно хоче на той бік дістатися⁶.
А як схоче злізти, нам не штука
З бистрини на мілчу воду зіхтати,
Ну, а там нехай бриде сарако.
А вода під нами каламутна,—
Клявзу, бачте, в Шибенім пустили,
Та проте і я і Лесь, ми⁷ знали
Кожде місце, де злазити⁸ можна.

„І стою собі, держу за керму,
Десь колись у воду нею вдарю,
Люльку курю і мовчу, байдуже
Про хлопчіща⁹. Та бо мій хлопчіще¹⁰
Мовчки встав не кажучи ні слова,
Закотив штанята по коліна,
На конець¹¹ дараби наблизився,
І легенько, мов ніде нічого,
Звісив ноги, сам спустився в воду,
І без голосу, без пари з рота
Щез безслідно в каламутній хвилі.

„Сталось се так скоро, так неждано,
Так спокійно якось і природно¹²,
Що я гупо витріщивши очі
Все те бачив, кожний рух хлопчини,
І не встиг сказати ані слова.

„Зразу навіть я аж розсміявся,
Думав: хлопець певно плаває добре,
Хоче з бистриною поборотися¹³.
Та бо бачу: ні сліду хлопчини.
Може за дарабу де вчепився?
Ні, не видно! Може так нурця дав
І за хвилину вирине далеко?
Ні, не вирина! Дараба наша
Відплила вже шмат від того місця,
Але хлопця ні сліду ні духу!
Тут мороз пройшов мені по тілі.
Так мені зробилось якось дивно,
Ніби сам я вбив¹⁴ хлопчину того,
Ніби сам¹⁵ зіпхнув його з дараби,
Ніби¹⁶ ніс в руках свого дитину
І нараз її у воду кинув.
„І я з жахом позирнув на Лесь¹⁷,
Чи не бачив він, що за плечима
В нього сталося? Ні, Лесь спокійно¹⁸
Кермою поскрипує своєю.
Потім ще я з більшим жахом глянув
На село, на береги, чи там хто
Не побачив, що тут в мене сталося?
Ні, дрімують береги на сонці,
Верби віте у воді купають,
Де-де з хат ще дим клубами вється.
Та на вулицях нема нікого,
Навіть діти знад ріки побігли¹⁹.
Відтіхнув я, знов гляджу у воду,—
Вже далеко ми від того місця.
Але хлопця ні сліду ні духу.
Але знов мені на серці стало.
Мов би хто вколов, або горячим
Жигалом до рани доторкнувся.
Страшно так чогось, аж в горлі дусить,
Але з середини рівночасно²⁰,
Претється слово на уста—не слово,
Але крик страшний, немов булькоче
І кипить у горщику замкненим²¹.
Пережив я там таку хвилину
Повну страху й дикої тривоги,
Яких мало хто переживає²².
„Перегинали ми вже Устеріки,
Де Черемош Чорний з Білим збігся
І дісталися на більшу воду,
Де плыве дараба безпечнійше.
І мені там стало спокійнійше
На душі, я відтіхнув глибоко,
Мов тягар який з плечей скотився.
Вчасно допили ми до Вижиці,
За свій труд одержали заплату.
Накупили дечого для дому,
Й досвіта, підночувавши троха,
Рушили назад у наші гори.
Перейшовши із Вижиці в Кути.
Ми пішли гуртом досить великим
Серед жартів та розмов веселих.
Я в тім гурті був найвеселіший.
Мов би то вчорашньої пригоди
І зовсім з мною не було.
„Поки ми дійшли до Ясенова,

¹ Слухайтеж. ² Величній. ³ Трицять. ⁴ День літний був, ось як нині. ⁵ Махнув.
⁶ Дістатись. ⁷ І я і Юра. ⁸ Злізати. ⁹ Хлопчища. ¹⁰ Хлопчище. ¹¹ Кінець. ¹² Якось,
натурально. ¹³ Поборотись. ¹⁴ Мов би я убив. ¹⁵ Мов би я. ¹⁶ Мов би. ¹⁷ Юру ¹⁸ Сталось?
Ні, спокійно Юра. ¹⁹ діти кинулись купатись. ²⁰ Замість двох останніх рядків усього один:
страшно так чогось і рівночасно. ²¹ Цей рядок у тексті з 1907 р. останній. ²² На боці
дата: 5 IX 1912.

Весь наш гурт помаху розійшовся
І ми з Лесем тільки два зістали.
Та коли ми наближаться стали
До шинку, перед яким учора
Ми своєю дарабу припинали,
В мене знов мороз на душу вдарив,
І я боязно зирнув довкола,
Чи не йде хто, хлопця не шука.
До шинку я ні за які гроші
Не вступив би, бо мені здавалось,
Що там зараз хтось мене пізнає
І спитає: „Де мій хлопець дівся?“

„А в шинку мені було потрібно
Взяти ще горівки повну фляшку
Косарям. Ось попросив я Леся:
„Нуко, мой, візьми у мене грош
Йди в шинок, там полишив я фляшку.
Заплати шинкарці за горівку,
А я тут на тебе зачекаю“.

„Лесь привик мене від давна слухать.
Гроші взяв та до шинку потюпав,
Та як лиш від мене відвернувся,
Мене хтось мов прутком з заду вдарив.
Вдарила така страшна тривога,
Що я, міцно заціпивши зуби,
Натиснув на голові крисаню
І дмухнув дорогого що духу.
Я не біг, хоч чулося—летів би,
Але йшов і йшов, не оглядався.
Не було думок ні тямки в мене,
Лиш перестрашу чуте шалене.
І я йшов і йшов, не оглядався,
Аж у груди духу вже не стало.
Аж дійшовши на край Ясенова,
Сів на камени я край дороги
І тут Леся дожидав старого.
Надійшов він десь за пів години.
„Вибачай,—сказав мені,—небоже!
Троха там загутався в шиночку,
Люльку запечи була потреба.
А ось на тобі твою горівку“.

„Взяв я фляшку, і мене скортіло
Випити її хоч половину,
Аби в серці хробака заллати.
Та як тільки відіткав я корок
І до шийки ротом прихилився,
Щось таке вдарило на мене,
Що з відразою та жахом мало
Я ту фляшку не пустив на землю.
Та отямившись на хвилину,
Лесеві я дав її й промовив:
„На та випий!“ Але більш ні слова
Я не міг тоді йому сказати.
Тільки знаю, що від тої хвилі
Я горівки вже не мав у роті.

„Я зарікся того дня ніколи
На Черемош більше не ходити,
Ні дараби більше не гонити.

„Так прожив я дві чи три неділі
Дома при роботі господарській.
Та коли в неділю коло церкви
Я почув, що повинь у вівторок
Буде йти, хоч се звичайне діло,—
Щось мене торкнуло в саме серце.
І я не міркуючи нічого,
В понеділок досвіта зібрався

І з сокирою пішов у Жабе.
Там покликав Леся я старого
І ми в двох пішли аж на Дземброню,
Тай давай дарабу лаштувати.
Злаштували, переночували,
А в вівторок повени дїдавши,
В низ рікою ми її пігнали.

„Не було турботи ні гризоти,
Тільки як ми вже до Ясенова
Наблизилися до того місця,
Де в ріку на бистрині глибокій
Із дараби зсунувся хлопчина,
Знов мене обхопила тривога,
І я пильно в воду став глядіти,
Чи не вирне з неї потопленник.
Але шумно гнааа бистра хвиля,
Клекотів Черемош під скалою,
А дараба сунула стрілою,
Та хлопчини ні слїду не видно.

„І почав я між керманичами
Де в кого розвідувать помалу,
Чи не бачив хто дня того й того
Втопленого низше Ясенова.
Та ніхто не міг мені сказати.
А вертаючи із Кут до дому,
Я почав також у Ясенові
У шинку чи де будь на дорозі
Звідувать по троха у прохожих,
Чи в кого тут хлопець не втопився.
Та ніхто не міг мені сказати,
І мій страх помалу став минати.

„Та бо не минуло мое лихо!
Як бувало де з ким посварюся,
Жінку вдарю в злости чи дитину,
То ануко завше тої ночі
Мені сниться, що плину водою
І сидить у мене на дарабі
Той сам хлопець скулений і тихий
І глядить у каламутну воду,
І помалу із кінця дараби
Босі ноги в воду опускає,
Потім обернувшись на дарабі,
Між ковбками черевом лягає,
За ковбки вчепившись руками,
Звільна в воду тіло посуває,
Тоне в хвилях, тільки з хвилі до мене
Кілька раз руками замахає.
Були ночі ті страшні для мене,
Весь день потім я ходив маркітний,
Щось неначе ссадо в мене душу,
Що я гріх свій відкупити мушу.

„Вибравсь я до сповіді святої,
Панотцю, що був тут перед вами,
Розповів усю свою пригоду,
Правда, дещо троха промовчавши.
Панотець подумавши, говорить:
„Що-ж, небоже, я не можу знати,
Чим би ти тут міг быть винуватий.
Адже хлопця в воду не зіпхнув ти.
Що не остеріг його перед водою,
Се не гріх ще, бо не міг ти знати,
Чи він ліпше воду ту не знає.
А що страх тобі такий діймає,
Я на те не вмію ради дати“.

„Так прожив я рік один і другий,
Часто забував свою пригоду

І не чув уже страху ніколи
Пливучи побіля Ясенова.
Та ось трафилосся мені лихо,
Що я дома за якусь дрібницю
Дуже всердився і в пересердію
Тяжко та побив свою Марічку,
Що водою мусів відливати.
Не заслабла жінка з тих побоїв,
Та я ніч мав після них страшну,
Бо мені приснився знов Черемош
Каламутний, хлопець на дарабі,
Його втоплене у бистрих хвилях
І його лице таке тривожне,
Мов би помочи благав від мене.
„Решту ночі я провів безсонно
І надумався відбуть покуту,
Перейтися пішки до Сучави
І там гріху svojого сповідатися.
Та не мав я щастя у Сучаві.
Трафив на священника старого,
Що спішився і невважно слухав
Та нерадо сповіди моєї.
Та коли скінчив я свою сповідь,
Він сердито обізвався до мене:
„Глупий Гуцуле, се все дурниця,
Що тобі до голови приходить.
Сповідай мені гріхи достотні,
А не привиди та сни пняцькі!
Певно ти над міру випиваєш,
Тому й сни такі погані маєш“.
„Не признався я тому попови,
Що вже кілька літ не пю горівки,
Та не ждучи в нього розгрішіня,
Я перехрестився й віддалився.
І була мені тут довша пільга,
Бо в життю я більше пильнувався,
Здержував свій гнів та пересерде,
І з сусідами миром держався.
Аж коли моя Марічка вмерла,
Не проживши й десять літ з мною,
Я побачив знов у сні хлопчину,
Що з води махав мені рукою.
Знов тоді пішов я до Сучави,
Той раз там застав черця старого,
Що спокійно вислухавши сповідь,
От так сказав до мене слово:
„Синочку, коли усе по правді
Ти сказав ось тут передо мною,
То даю тобі я розгрішіне,
Хоч їй Богу сам не знаю за що.
І не завдаю тобі покути,
Бо ти сам себе в грісі не знаєш,
Сам собі покуту накладаєш“.
„От так я виніс із Сучави,
І було мені від того часу
Двадцять літ життя у праці й труді.
Двадцять літ тих ви мене, панотче,
Знали, то й не буду вам казати,
Що прожив я без гріха тяжкого,
Хоч то чоловік і не безгрішний.
Але не було й одного року,
У яким би втоплений хлопчина
Нічно в сні мені не появлявся,
Мов невтишений докір сумління.
„Та отсе два тижні тому буде,

Як в останнє плив я до Вижиці
І перепливав попід стрімкії
Скелі, що понизше Ясенова,
Я побачив, як з води брудної
Висунулося щось сніжно біле,
Мов рука дитяча невелика.
Та рука один раз, другий, третій
Вирнула з води, мов купка піни,
А потім здалось мені, що крепко
Кінець керми моєї вчепила.
Я почув, як керму щось черкнуло,
І мене мов вхопило за серце.
І мені відразу ясно стало,
Що мені не довго смерті ждати“.
От так нам розповів Микола,
І не знав я, що йому сказати¹.
Та мовчали також і сусіди,
Не було між нами розговору,
І тиша стояла довгу хвилину.
Аж ось найстарший віком з присутних,
Юра Рахманюк, от так промовив:
„Не в образі це тобі, Миколо,
Але як зайшло вже на бувале,
Не прогнівайся, коли згадаю,
Як провів своє ти парубоцтво.
Не скажу, аби ти був ледащо,
Але був ти гордий син богацький,
Краса й слава поміж парубками.
Тільки кров була горяча в тебе
І були над міру дужі руки
І душа над міру напаслива.
Не було в селі такого газди,
Щоб ти з ним у сварку або в бійку
Не зайшов за будь яку марницю.
Сам я теж зазнав руки твоєї,
Та нехай се йде з тими часами!
Не скажу, аби ти вдався в деда,
Бо твій дедьо був спокійний газда,
І не знаю, чи не через тебе
Передчасно він зійшов зі світа.
І не знаю, чи ти вдався в маму,
Бо вона була газдиня чемна
І тебе женила в добрім роді.
Але в тебе щос було з опришка,
Що не знав стриму ані тьми,
Аби тільки злість свою зігнати
І на своїм ворозі помститися“.
Важко від тих слів зітхнув Микола
І сказав: „Спасибі тобі, Юро,
Що згадав ти ті часи страшніі,
Які я прожив мов у тумані.
Мало що з них мені доси в тямці.
Те лиш доси добре памятаю,
Як мене перед моїм вінчанем
Моя мати у своїй коморі
На колінах із сльозми благала,
Аби я не збиткував ніколи
Ту Марічку, що вона для мене
За дружину вірну обібрала“.
„Не гаразд ти й з нею жив, Миколо,
Перший рік або два перші роки,—
Мовив далі згадуючи Юра.—
Так було не раз, що прибігала
Твоя жінка аж до мене сночи,
Від твоїх тікаючи побоїв.

І не раз мені впадала думка:
 „Цес напевно не добром закінчить!
 Знайде смерть собі безчасовую
 З топірця, або на шибениці“.
 „Бог з тобою, Юро!—скрикнув з жахом
 При тих Юриних словах Микола,
 І перехрестився весь тремтячи,—
 Знаєш, часом і мені самому
 Щось таке на думку приходило.
 Та було твердше серце в мене,
 Що не знало стриму ані вину“.
 Та спокійно мовив далі Юра:
 „Прийшов стрим тобі і впин відразу,
 Бо відразу ти устаткувався,
 Пити перестав та забіячить,
 З ворогами якось поєднався.
 Се мені було на вдивовижу,
 Бо не знав я про твою пригоду,
 Про яку тепер нам розповів ти.
 Розумієш ти її значіне?“
 „Не в догад мені ще якось, Юро“,
 Тихим голосом сказав Микола.

„Ось послухай моєї пригоди,
 Що мені іще в літах хлопчачих
 Трафилася,—може й твоя власна
 Тобі стане май зрозуміліша.
 Мав тоді я вісім літ чи девять,
 А тебе ще й не було на світі,
 Як одного теплого літнього
 Дня ми хлопці із верха свого
 Захотіли збігати в долину,
 Аби в Черемоши покупатися.
 Захотіли, зараз і побігли.
 З верха в низ не тяжко було збігти,
 Другий верх ми перейшли помалу,
 А з верха побачили в долині
 Черемош як срібну гадюку.
 Під верхом лісок був невеликий,
 Сей ми перебігли дуже живо;
 А з ліска вела крутая стежка
 Стрімко в низ зеленою лукою.
 Потім треба через яр глибокий
 Перебраться на другу леваду,
 Перелізти кілька перелазів,
 Перебіти почерез дорогу,
 Перескочити ще два потоки,
 А потому з берега стрімкого
 На зарінок—тут уже і купіль!

„Враз зо мною бігло вісім хлопців,
 Майже всі були від мене старші.
 Як лиш ми добігли до потоку,
 Хлопці чуючи ріку вже близько,
 Закричали і побігли чвалом.
 Та я, скачучи через потічок,
 Скочив так незручно, що натрафив
 На сухий безлистий корч терновий.
 Тут я скрикнув від острого болю,
 Бо тернова шпичка величенька
 Вбилася мені в п'яту порядно.
 Зразу я не завважав нічого,
 А хотів лише дігнати хлопців
 І підбіг за ними кілька кроків.
 Але тут почув, що від гіляки
 Відламалася тернова шпичка

І застрягла у п'яті у мене.
 Се була мені не першина вже.
 Я таких тернів уже не мало
 Мав в ногах гуляючи босоніж
 По ярах та греготах зарослих.
 Знав я, що робить в такому разі,
 І не кажучи нікому й слова
 Сів на муріжку посеред стежки.
 Виняв голку, що мені в сорочку
 В пазуху встромляла завше мама
 З ниткою, аби як що подретсья,
 Зараз міг на собі я зашити.
 Я присів, п'яту свою оглянув
 І побачив, що тернина влізла
 Геть у мясо і при самій шкірі
 Заломалася зовсім гладенько,
 Так що пальцями ніяк не вхопиш.
 Тут спокійно я п'яту послинив,
 Виняв голку і продовбав шкіру,
 Поки вістрем голки не заважив
 За конець тернини, й розхитавши
 Не підтяг її, щоб було за що
 Пальцями вцепити і витягнути.

„Кілько хвиль я порався з ногою,
 П'ять чи десять, я не міг і знати,
 Та мої товариші за той час
 Перебігли і луку й потоки,
 Перелізли через перелазы,
 Розложилися всі на зарінку,
 Сорочки та гачі поскидали
 І з веселим криком та сміхами
 Плюскотали вже у срібних хвилях.
 Плюскіт той я чув уже здалека
 І я, біль забувши невеликий,
 Біг що духу почерез леваду¹,
 Аби лиш до купелі допасти.

„Ось уже я вибіг на дорогу,
 Коли чую, здалека від Мабя
 Крик надноситься понад рікою:
 „Сокотіться! Геть з води! Ратуйте!“
 Се мабуть кричали різні люди,
 Та не чули окриків тих хлопців,
 Що в ріці купалися весело.
 Та я вчувши крики, зупинився,
 Глянув у той бік, відки кричали,
 І побачив раптом, як рікою
 Понад доси чистою водою
 Вал котився жовтий, каламутний
 Заввишки, здавалося, на хлопа,
 Несучи ковбки, тріски й гіляки,
 Шумлячи та ревучи страшенно.
 Вал котився скоро наче вихор,
 Здіймав воду рівно з берегами,
 І я бачучи те дивне диво,
 Закричав до хлопців: „Мой, тікайте!“

„Та вони за шумом не дочули.
 Ще хвилина й вал той надкотився
 Понад них, і щез увесь зарінок
 І все шмате і всі хлопці разом,
 Ніби їх і не було ніколи.
 Я лиш сам один із них лишився,
 І мені відразу ясно стало,
 Що як би не терен той, що в ногу
 Мені вбився і спинив на хвилю,

¹ На боці дата: 7/IX.

Був би я загинув враз із ними.

„От таке й твоє було, Миколо!
Як би не той хлопець в Ясенові,
Що мов на очах тобі втопився,
Був би ти розпився й розпустився,
Був би може десь погиб у бійці,
Або в криміналі опинився¹“.

Так оповідав старий той Гуцул,
І словам його я здивувався,

Бо здались вони мені мов ясний світич
Що розсвічує нічну темряву².
Вже стемніло, хоч не студеніло,
І сини внесли Миколу в хату,
А нас всіх просили до вечері.
Всі ми там і переночували,
А коли ми рано повставали,
Спав Микола на своїй постелі
Тихо та спокійно, без дихання,
Бо в ночі заснув сном непробудним.

Писано до рядка 375 на початку 1907 р., а докінчено в Криворівні в
дд. 5—7 вересня 1913 р., а рядки 798—816 дописано д. 15 вересня 1914.

Подав Михайло Возняк.

¹ Далі перекреслені оцих п'ять рядків:

Я гадаю, що не був то хлопець,
Але був лише тобі самому
Видний та діткливий палець божий,
Що відвів тебе від злої стежки
І поміг тобі житє своє направить.

Цим кінчиться текст із 1913 р.

² Далі є знак пропуску, але пропущені рядки або не дописані, або написані на окремії картоцці, загубились.